

Studia PRAWNICZE

----- Zeszyt 1-2(179-180) 2009
Warszawa 2009

Agnieszka Szpak ■

AMERYKAŃSKA PRAKTYKA *RENDITIONS* JAKO WSPÓŁCZESNY PRZYKŁAD WYMUSZONYCH ZAGINIĘĆ

Zjawisko wymuszonych zaginięć sięga czasów II wojny światowej, kiedy to A Hitler w zarządzeniu z dnia 7 grudnia 1941 r. (tzw. Dekret „Noc i mgła”) nakazał deportację z okupowanych terenów do Niemiec osób podejrzanych o opór przeciwko okupacji niemieckiej. W ramach tej akcji ok. 7000 osób, głównie Francuzów zostało skazanych na śmierć przed sądami specjalnymi bądź osadzonych w obozach koncentracyjnych. Wiele osób zostało potajemnie przetransportowanych do Niemiec, gdzie ślad po nich zaginął¹. Podobne metody były stosowane w państwach Ameryki Południowej przez reżimy wojskowe rządzące w latach 60-tych i 70-tych ubiegłego wieku (Gwatemala, Chile, Argentyna). Wtedy też po raz pierwszy został użyty termin wymuszone zaginięcie (*enforced disappearance*) będący tłumaczeniem z języka hiszpańskiego *desaparección forzada*². Wśród państw, w których miały miejsce wymuszone zaginięcia można wymienić *inter alia*: Algierię, Argentynę, Chile, Chiny, Cypr, Etiopię, Filipiny, Honduras, Indie, Indonezję, Iran, Irak, Jemen, Gwatemalę, Kolumbię, Kongo, Liban, Meksyk, Maroko, Nepal, Nikaragwę, Peru, Rosję (Czeczenia), Salwador, Stany Zjednoczone, Sudan, Sri Lankę, Timor-Leste czy Turcję.

¹ Zobacz: *Enforced Disappearances, Report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, Council of Europe* (2005); raport dostępny na stronie internetowej: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc05/EDOC10679.htm>; punkt B (2) 11 (27.01.08).

² Ibidem, punkt B (2) 12.

We wszystkich państwach, w których miały miejsce wymuszone zaginięcia przebiegały one podobnie:

- Osoby porwane lub schwytane są poddawane nieoficjalnemu zatrzymaniu, torturom i często zabijane;
- Sprawcy są dobrze zorganizowani i dobrze uzbrojeni; są funkcjonariuszami państwowymi, członkami sił zbrojnych lub policji bądź osobami w cywilnym ubraniu podającymi się za członków sił bezpieczeństwa;
- Zaginięcia stanowią świadomą i zaplanowaną politykę rządu mającą na celu eliminację sił postrzeganych przez rząd jako destabilizujące lub zagrażające bezpieczeństwu publicznemu. Bardzo często zaginięcia są przeprowadzane z bezpośrednim udziałem funkcjonariuszy państwowych, członków sił bezpieczeństwa itp.;
- Nie ma możliwości bliższego określenia celów czyli ofiar; zaginięci pochodzą ze wszystkich warstw społecznych (terroryści, osoby podejrzane o terroryzm, najczęściej osoby podejrzane o udział w wywrotowych działaniach, przywódcy związków zawodowych, aktywiści). Niektóre osoby są porywane przypadkowo, gdyż znalazły się w niewłaściwym miejscu w niewłaściwym czasie.
- Informacje i dowody dotyczące wymuszonego zaginięcia są bardzo trudno dostępne, a w rezultacie rodziny zaginionych są poddawane dotkliwemu cierpieniu psychicznemu. Często z powodu obaw o własne bezpieczeństwo bądź ofiar-krewnych członkowie rodzin i przyjaciele boją się mówić publicznie o wymuszonym zaginięciu.

Prawo międzynarodowe praw człowieka

Wymuszone zaginięcia osób stanowią jedno z najpoważniejszych naruszeń praw człowieka, określanym jako „naruszenie ludzkiej godności” i „poważne i godne potępienia przestępstwo przeciwko przyrodzonej godności ludzkiej”.

³ M. R. Berman, R. S. Clark, *State Terrorism: Disappearances*, „Rutgers Law Journal” 1982, nr 3, ss. 532-533.

⁴ Art. 1 Deklaracji o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami; deklaracja jest dostępna na stronie internetowej: [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/ARES.47.133.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/ARES.47.133.En?OpenDocument) (27.01.08).

⁵ Preambuła Międzyamerykańskiej konwencji dotyczącej wymuszonych zaginięć osób, ustęp 3. Konwencja jest dostępna na stronie internetowej: <http://www.oas.org/juridico/English/Treaties/a-60.html> (11.02.08).

Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (ZONZ) wielokrotnie określało wymuszone zaginięcia jako „naruszenie ludzkiej godności i poważne i rażące naruszenie praw człowieka i fundamentalnych wolności [...] jak również zasad prawa międzynarodowego”⁶. Wymuszone zaginięcie nie jest „prostym” naruszeniem praw człowieka; narusza ono różne prawa człowieka, w tym wiele praw nie-derogowalnych⁷. Charakterystyczną cechą wymuszonego zaginięcia jest to, że jego ofiara zostaje pozbawiona ochrony prawa⁸; władze zaprzeczają jakoby znajdowała się ona pod ich kontrolą tym samym odmawiając takiej osobie wszelkich praw, w tym szczególnie prawa dostępu do sądu i sprawiedliwego procesu (*fair trial*).

Jak słusznie stwierdzają, M. R Berman i R. S. Clark, “jeśli władze odmówią uznania zatrzymania [...] nawet jeśli rodzina jest w stanie przedstawić wiarygodne dowody, że osoba została wzięta do niewoli, żadna pomoc nie może być zapewniona przez międzynarodowe organizacje humanitarne lub ciała pozarządowe, których przedstawiciele odwiedzają jeńców celem określenia stanu zatrzymanych. Ofiary zbrodni zaginięcia po prostu znikają i dlatego zaginięcie staje się skutecznym środkiem dla uniknięcia stosowania standardów prawnych gwarantujących prawa jednostki”⁹.

W dniu 20 grudnia 2006 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (ZONZ) przyjęło Konwencję o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami (*UN Convention for the protection of all persons from enforced disappearance*)¹⁰. Jednak również wcześniejsze traktaty międzynarodowe i instrumenty niewiążące poświęcone zostały problematyce wymuszonych zaginięć, np. statut Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK), który w art. 7 dotyczącym zbrodni przeciwko ludzkości w ust. 1 (i) określił wymuszone zaginięcia jako „zatrzymanie, aresztowanie lub porwanie ludzi przez lub za upoważnieniem, pomocą lub milczącą zgodą państwa lub organizacji politycznej, a następnie odmowę przyznania faktu tego pozbawienia wolności lub odmowę przekazania

⁶ M.in. zobacz: rez. 49/193 z 23 grudnia 1994 r.; rez. 51/94 z 12 grudnia 1996 r.; rez. 53/150 z 9 grudnia 1998 r. Rezolucje są dostępne na stronie internetowej:
<http://www.un.org/documents/resga.htm>

⁷ F. Andreu-Guzman, *Progress Towards a United Nations Treaty Against Enforced Disappearances*, “Yearbook of International Commission of Jurists” 2004, s. 325.

⁸ Paragraf 3 preambuły do Deklaracji o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami.

⁹ M. R Berman, R S. Clark, *State Terrorism: Disappearances*, “Rutgers Law Journal” 1982, nr 3, s. 534

¹⁰ Konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami jest dostępna na stronie internetowej:

http://untreaty.un.org/English/notpubl/IV_16_english.pdf (11.02.08).

informacji dotyczących losu i miejsca pobytu tych ludzi, z zamiarem pozbawienia ich ochrony prawnej przez dłuższy okres czasu”¹¹. Także wcześniejsza Deklaracja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami (rez. ZO 47/ 133) z dnia 18 grudnia 1992 r. została w całości poświęcona temu problemowi¹²; w preambule definiowała ona wymuszone zaginięcia „w tym znaczeniu, że osoby są aresztowane, zatrzymywane lub porywane wbrew ich woli lub w inny sposób pozbawiane wolności przez funkcjonariuszy różnych gałęzi lub poziomów w rządzie lub przez zorganizowane grupy lub prywatne osoby działające w imieniu lub ze wsparciem, bezpośrednim lub pośrednim, za zgodą lub milczącym przyzwoleniem rządu i późniejszą odmowę ujawnienia informacji na temat losu takich osób lub odmowę uznania pozbawienia wolności, co pozbawia takie osoby ochrony prawnej”. Deklaracja stwierdzała także, że takie czyny stanowią naruszenie ludzkiej godności oraz ciężkie pogwałcenie fundamentalnych praw człowieka takich jak *inter alia*: prawo każdej osoby do uznawania jej podmiotowości prawnej, prawo do wolności i bezpieczeństwa osoby, wolność od tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania i karanía oraz prawo do życia (art. 1)¹³. Pierwszym prawnie wiążącym źródłem w tym zakresie była Międzynarodowa konwencja o wymuszonych zaginięciach osób z 1994 r.¹⁴ Konwencja międzyamerykańska potwierdza, że systematyczna praktyka wymuszonych zaginięć „stanowi zbrodnię przeciwko ludzkości”¹⁵.

Zbrodnia wymuszonego zaginięcia została zdefiniowana w ONZ-owskiej Konwencji z 2006 r. jako: areszt, zatrzymanie, porwanie lub pozbawienie wolności osoby przez funkcjonariuszy państwowych lub przez osoby bądź grupy osób działające z upoważnienia, ze wsparciem lub za przyzwoleniem państwa oraz późniejsza odmowa uznania pozbawienia wolności lub zatajenie losu zaginionej osoby, co pozbawia taką osobę ochrony prawa. Państwa-strony powinny również

¹¹ Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego w: M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów* (uzupełnienie i redakcja M. Gaska, E. Mikos-Skuzka), Warszawa 2003, s. 538 i n.

¹² Na temat prac na Deklarację i jej przyjęcia zobacz: R. Brody, *Commentary on the Draft UN „Declaration on the Protection of All Persons from Enforced or Involuntary Disappearances”*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 1990, nr 4.

¹³ Deklaracja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami. Na temat Deklaracji zobacz również: R. Brody, F. Gonzalez, *Nunca Mas: An analysis of International Instruments on „Disappearances”*, „Human Rights Quarterly” 1997, nr 19.

¹⁴ Międzynarodowa konwencja o wymuszonych zaginięciach osób.

¹⁵ Tak: preambuła (*reaffirming that the systematic practice of the forced disappearance of persons constitutes a crime against humanity*).

¹⁶ Konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami, art. 2. Zobacz Uwagi ogólne Grupy roboczej ds. Wymuszonych Zaginięć: *Press Release. Working*

przedsięwziąć odpowiednie kroki celem zbadania aktów wymuszonych zaginięć popełnionych przez osoby lub grupy osób działające bez upoważnienia, wsparcia czy przyzwolenia państwa i ukarania winnych¹⁷. Novum w niniejszej Konwencji stanowi wyraźny zakaz wymuszonych zaginięć jako odrębna zbrodnia prawa międzynarodowego¹⁸; wcześniej wymuszone zaginięcie łączono z innymi prawami i tak stanowiły one naruszenie wspomnianych wyżej w Deklaracji praw, lecz należy podkreślić, że zbrodnia ta nie stanowi tylko sumy naruszeń tych innych wymienionych praw człowieka. To odrębna kategoria zbrodni stanowiąca odmowę istnienia osoby pozbawionej wolności, a dla jej rodziny odmowę dostępu do jakiejkolwiek informacji na temat jej losu. Nowo przyjęta Konwencja wyraźnie uznaje wymuszone zaginięcie za zbrodnię samą w sobie. Na drugim biegunie będzie się w związku z tym znajdowała wolność od wymuszonego zaginięcia jako jedno z fundamentalnych praw człowieka. Żadne wyjątkowe okoliczności takie jak stan wojny, zagrożenie wojną, wewnętrzna niestabilność polityczna lub inny stan zagrożenia publicznego nie mogą zostać powołane jako uzasadnienie dla wymuszonych zaginięć (art. 1 ust. 2).

Zakaz wymuszonych zaginięć ma cztery aspekty ściśle ze sobą związane i stanowiące konieczne elementy efektywnego wprowadzenia zakazu w życie, a mianowicie:

- eliminacja bezkarności
- prewencja
- prawa ofiar wymuszonego zaginięcia
- zapewnienie przestrzegania Konwencji w praktyce (mechanizm kontrolny).

Konwencja nakłada na państwa-strony obowiązek osądzenia i ukarania nie tylko sprawców wymuszonych zaginięć, lecz również osób, które dały rozkaz ich popełnienia, namawiały, zachęcały, usiłowały je popełnić lub były pomocnikami bądź brały udział w ich popełnieniu. Odpowiedzialności karnej podlega również przełożony, który 1.) wiedział lub świadomie zlekceważył informacje, które wyraźnie wskazywały, że podwładni pod jego efektywną kontrolą popełnili lub mieli popełnić zbrodnię wymuszonego zaginięcia; 2.) sprawował efektywną kontrolę i odpowiedzialność nad działaniami, które dotyczyły wymuszonych zaginięć oraz 3.) nie przedsięwziął wszystkich koniecznych i rozsądnych kroków będących

Group on Enforced or Involuntary Disappearances Adopts General Comment on the Definition of Enforced Disappearances, 20 March 2007; dostępne na stronie internetowej: <http://www.unhchr.ch/huricane/hurricane.nsf/view01/B9661660AB105C52C12572A400466F2E?openDocument> (30.01.08).

¹⁷ Konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami, art. 3.

¹⁸ Konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami, art. 4.

w jego mocy celem zapobieżenia lub zaprzestania popełnienia wymuszonych zaginięć lub nie przedstawił sprawy kompetentnym władzom do zbadania i osądzenia¹⁹. Nie można powołać się na rozkaz władzy państwowej cywilnej bądź wojskowej jako na okoliczność wyłączającą odpowiedzialność²⁰. Obowiązek karania rozciąga się nie tylko terytorium danego państwa, ale również inne obszary, które znajdują się pod jurysdykcją tego państwa, a na których to popełniono zbrodnię wymuszonego zaginięcia²¹. Obowiązek ten przybiera typową w przypadku zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennych postać *aut dedere aut iudicare* czyli państwo może daną osobę ekstradować albo samo osądzić²². Jurysdykcja danego państwa-strony wchodzi w grę także w sytuacji, gdy sprawca zbrodni jest jego obywatelem lub ofiara posiada jego obywatelstwo, jeśli państwo obywatelstwa uzna osądzenie takiej osoby za odpowiednie²³. Art. 11 stanowi, że państwo-strona, na którego terytorium lub pod którego jurysdykcją znajduje się osoba podejrzana o popełnienie wymuszonego zaginięcia, ma obowiązek taką osobę osądzić bądź ekstradować ją do innego państwa bądź wreszcie wydać ją międzynarodowemu trybunałowi karnemu, którego jurysdykcję to państwo uznaje. Każda osoba oskarżona będzie korzystać z prawa do słusznego procesu (*fair trial*) przed właściwym, niezależnym i bezstronnym sądem na wszystkich etapach postępowania. Celem jest zapewnienie sprawiedliwości, tak aby żadna osoba winna popełnienia zbrodni nie pozostała bezkarna. Samo ujawnienie prawdy nie wystarczy; służy ono przede wszystkim ofiarom wymuszonych zaginięć, w tym członkom rodzin osób zaginionych, lecz dla zapewnienia sprawiedliwości i pojednania konieczne jest ukaranie sprawców. Poprzez bezkarność sprawców zaprzecza się faktom; nie następuje publiczne lub oficjalne potwierdzenie tego co się wydarzyło, nie zostaje udzielona satysfakcja ani gwarancje niepowtarzalności. W takiej sytuacji poczucie sprawiedliwości zostaje naruszone²⁴.

Aby ustalić odpowiedzialność za łamanie praw człowieka poprzez stosowanie wymuszonych zaginięć należy przeprowadzić śledztwo w tym zakresie. Mogą temu służyć przede wszystkim dwa rodzaje mechanizmów: komisje prawdy (narodowe i międzynarodowe) bądź trybunały (podobnie narodowe lub

¹⁹ Art. 6 ust. 1.

²⁰ Art. 6 ust. 2.

²¹ Art. 9 ust. 1 (a).

²³ Art. 9 ust. 1 (b) i (c).

²⁴ M. Blaauw, V. Lahteenmaki, 'Denial and silence' or 'acknowledgment and disclosure', „International Review of the Red Cross” 2002, nr 848, s. 781.

międzynarodowe)²⁵. Udział Narodów Zjednoczonych w tego typu działaniach ma ogromne znaczenie, gdyż wiele problemów natury politycznej, finansowej i logistycznej zostaje rozwiązanych lub znacznie ograniczonych. Tak stało się w przypadku Komisji Prawdy w Salwadorze i Gwatemali, międzynarodowych trybunałów karnych w b. Jugosławii i Rwandzie oraz Misji NZ w Timorze Wschodnim²⁶. Zaleca się, aby w tego typu działania włączać członków rodzin osób zaginionych²⁷.

W przypadku ekstradycji wymuszone zaginięcie nie będzie uważane za przestępstwo polityczne, a więc nie będzie można odmówić ekstradycji na tej podstawie. Ponadto zbrodnia wymuszonego zaginięcia będzie uważana za zbrodnię, której sprawca podlega ekstradycji, a jeżeli państwo strona uzależnia ekstradycję od istnienia podstawy traktatowej niniejsza Konwencja będzie ją stanowić. Państwa-strony Konwencji włączą również wymuszone zaginięcie do umów o ekstradycję zawartych przed wejściem w życie omawianej Konwencji²⁸. Państwa-strony Konwencji powinny współpracować i udzielać sobie wszelkiej potrzebnej pomocy w sprawach karnych dotyczących wymuszonych zaginięć zgodnie z prawem krajowym lub wiążącymi je umowami międzynarodowymi²⁹. Współpraca powinna obejmować także pomoc ofiarom wymuszonych zaginięć, poszukiwanie i uwalnianie osób zaginionych, a w przypadku śmierci ekshumację i identyfikację takich osób oraz zwrot ich ciał³⁰.

Jeżeli chodzi o prewencję to Konwencja zawiera pewną ilość gwarancji mających na celu zapobieżenie wymuszonemu zniknięciu. Przede wszystkim osoby

²⁵ L. Fondebrider, *Reflections on the scientific documentation of human rights violations*, "International Review of the Red Cross" 2002, nr 848, s. 886.

²⁶ Ibidem s. 887.

²⁷ Ibidem, ss. 887, 889 i 890.

²⁸ Art. 13.

²⁹ Art. 14.

³⁰ Art. 15. Wśród metod identyfikacji wymienia się badanie wizualne oparte na antropometrycznej charakterystyce takiej jak wiek, płeć, wzrost i cechy charakterystyczne; zastosowanie radiologicznych metod; identyfikacja na podstawie użębienia lub na podstawie kodu DNA. Niestety wiele z tych metod jest bardzo specjalistycznych, wymagających wykwalifikowanego personelu i odpowiedniego sprzętu, a co za tym idzie bardzo kosztownych. To stawia na porządku dziennym pytanie o zdolność krajów rozwijających się poradzenia sobie z problemem wymuszonych zaginięć będących wynikiem konfliktu wewnętrznego lub wewnętrznych napięć. Zobacz: A. K. Olumbe, A. K. Yakub, *Management, exhumation and identification of human remains: A viewpoint of the developing world*, "International Review of the Red Cross" 2002, nr 848, s. 895. Na temat zastosowania w praktyce metod medycyny sądowej (*forensic medicine*) przy ekshumacji zwłok zobacz: E. Stover, R. Shigekane, *The missing in the aftermath of war: When do the needs of victims' families and international war crimes tribunals clash?*, "International Review of the Red Cross" 2002, nr 848; S. Cordner, H. McKelvie, *Developing standards in international forensic work to identify missing persons*, "International Review of the Red Cross" 2002, nr 848.

pozbawione wolności muszą być przetrzymywane w oficjalnym miejscu zatrzymania; one same podlegają rejestracji, jak również każda czynność wobec nich podejmowana (rejestr taki musi być stale aktualizowany). Co niemniej istotne, każda osoba pozbawiona wolności musi mieć zapewnione prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym, zwłaszcza z rodziną i prawnikiem, a w przypadku cudzoziemca z przedstawicielem konsularnym; korelatem tego jest prawo członków rodziny i prawnika do uzyskiwania informacji na temat losu osoby pozbawionej wolności³¹. Ponadto Konwencja z 2006 r. stanowi, że nie można wydalać, wydawać (*surrender*) ani ekstradować osoby do państwa, w którym takiej osobie może grozić wymuszone zaginięcie³². Przepis art. 23 nakłada na państwa-strony obowiązek szkolenia personelu służb egzekwowania prawa, personelu medycznego, funkcjonariuszy państwowych i innych osób, które mogą mieć do czynienia z opieką lub traktowaniem osób pozbawionych wolności. Celem szkolenia jest zapobieganie udziałowi takich osób w procederze wymuszonych zaginięć oraz podkreślenie wagi prewencji i dochodzeń w zakresie wymuszonych zaginięć. Wyraźny walor prewencyjny ma niewątpliwie samo szkolenie tego typu. Dalsza część przepisu stanowi, że każde państwo-strona powinno również zapewnić, że wydawanie rozkazów czy instrukcji nakazujących bądź upoważniających do popełnienia wymuszonych zaginięć będzie zakazane. Osoba, która odmówi wykonania takiego rozkazu nie może zostać ukarana.

W zakresie praw ofiar wymuszonych zaginięć przedstawiana Konwencja po raz pierwszy pojęciem ofiary obejmuje nie tylko osoby bezpośrednio dotknięte, a więc osoby poddane przymusowemu zaginięciu, lecz także każdą osobę, która w rezultacie wymuszonego zaginięcia doznała bezpośredniej szkody³³, a więc przede wszystkim członków ich rodzin; stanowi to uznanie prawa rodzin do poznania losu ich krewnych oraz do zadośćuczynienia za naruszenie ich praw. Każda ofiara ma prawo poznać prawdę na temat okoliczności wymuszonego zaginięcia, postępu i rezultatów śledztwa oraz losu zaginionej osoby. Państwa-strony zobowiązały się poszukiwać i uwalniać zaginione osoby, a w przypadku śmierci takich osób szanować ich ciała i zwrócić je do kraju pochodzenia. Ust. 4 art. 24 nakłada na państwa obowiązek zapewniania ofiarom wymuszonych zaginięć zadośćuczynienia i szybkiego, słusznego i odpowiedniego odszkodowania. Powinno ono pokrywać materialne jak i moralne szkody; może przyjmować formę

³¹ Art.: 17 i 18. Przepisy te szczegółowo określają rodzaje informacji, które muszą zostać umieszczone w rejestrze oraz dostęp, do których musi zostać zapewniony zainteresowanym osobom.

³² Art. 16 Konwencji.

³⁰ Art. 24 ust. 1.

restytucji, rehabilitacji, satysfakcji i gwarancji niepowtarzania w przyszłości. Państwa powinny także zagwarantować prawo do swobodnego tworzenia i uczestniczenia w organizacjach i stowarzyszeniach próbujących ustalić okoliczności wymuszonego zaginięcia i los zaginionych osób oraz pomagających ofiarom wymuszonych zaginięć (art. 24 ust. 7).

Prawo członków rodziny do poznania losu zaginionych krewnych jest niezwykle ważne. Ludzie pozbawieni możliwości przeprowadzenia właściwego pochówku nie mają tym samym możliwości opłakiwania bliskich. To może doprowadzić do różnych problemów natury psychologicznej; ciągły brak wiary w śmierć bliskiej osoby uniemożliwia rozpoczęcie normalnego procesu żałoby, a w dalszej kolejności prowadzenie normalnego dalszego życia. Badania dowodzą, że członkowie rodzin osób zaginionych są bardziej niespokojni niż osoby, których krewni nie żyją. Cierpią one także na posttraumatyczne zaburzenia; mogą cierpieć na bezsenność, nieprzewidywalne okresy złości, niepokoju, poczucie winy (jako osoba, która uniknęła śmierci) lub izolowanie się od innych ludzi³⁴.

Konwencja zawiera również przepisy dotyczące prewencji w zakresie wymuszonych zaginięć dzieci. Dzieci stają się ofiarami na skutek wymuszonego zaginięcia rodzica/ów; bezpośredniego zaginięcia, kiedy to same zostają porwane i oddane rodzinie zastępczej (bardzo często powiązanej ze sprawcą wymuszonego zaginięcia) oraz na skutek urodzenia się podczas niewoli matki (następnie podobnie takie dziecko trafia do rodziny zastępczej). Każde państwo-strona będzie zapobiegać oraz karać bezprawne zabieranie dzieci-ofiar wymuszonych zaginięć; dzieci, których ojciec, matka lub inny opiekun prawny jest poddany wymuszonemu zaginięciu lub dzieci urodzonych w czasie niewoli matki będącej ofiarą wymuszonego zaginięcia. Karze podlegać będzie także fałszowanie, ukrywanie lub niszczenie dokumentów poświadczających prawdziwą tożsamość dzieci określonych powyżej. Każde państwo powinno podjąć wszelkie środki celem szukania i zidentyfikowania takich dzieci oraz zwrócenia ich do rodzin ich pochodzenia. W tym kontekście istotne jest dokładne weryfikowanie wszelkich przypadków adopcji w tych państwach, w których istnieje system adopcji, aby zapobiegać lub unieważniać adopcję dzieci będących ofiarami wymuszonych zaginięć³⁵.

Jeżeli chodzi o mechanizm implementacyjny to Konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami powołała do życia Komitet ds. Wymuszonych Zaginięć złożony z dziesięciu niezależnych ekspertów wybieranych przez państwa-strony na podstawie zasady równego podziału geograficznego.

³⁴ M. Blaauw, V. Lahteenmaki, op.cit., s. 771.

³⁵ Art. 25.

Kadencja wynosi cztery lata z możliwością reelekcji, lecz tylko raz³⁶. Zadaniem Komitetu będzie monitorowanie przestrzegania postanowień Konwencji. Komitet będzie badał przedkładane mu przez strony sprawozdania, skargi międzypaństwowe (fakultatywne), a także co bardzo ważne skargi indywidualne (fakultatywne)³⁷. Kompetencja Komitetu będzie obejmować przypadki wymuszonych zaginięć, które rozpoczęły się po jej wejściu w życie (i odpowiednio po jej wejściu w życie w stosunku do każdego państwa, które przystąpi do Konwencji po jej ogólnym wejściu w życie)³⁸.

Państwo-strona Konwencji może przy ratyfikacji lub w każdym późniejszym czasie zadeklarować, że uznaje kompetencję Komitetu do rozpatrywania skarg indywidualnych (na razie deklarację taką złożyła Albania, Argentyna, Franca, Urugwaj³⁹). Skarga musi spełniać następujące warunki:

- musi dotyczyć naruszeń postanowień omawianej Konwencji;
- nie może być anonimowa;
- nie może stanowić nadużycia prawa do przedłożenia skargi lub nie może być sprzeczna z postanowieniami Konwencji;
- nie może być już przedmiotem innego międzynarodowego postępowania;
- wszystkie wewnętrzne środki odwoławcze muszą zostać wyczerpane; nie dotyczy to środków, których zastosowanie jest bezzasadnie wydłużone (*unreasonably prolonged*); jest to tzw zasada *exhaustion of local remedies rule*⁴⁰.

Jeżeli Komitet uzna, że skarga spełnia warunki przekaże ją do zainteresowanego państwa z prośbą o wyjaśnienie w ciągu określonego czasu. Następnie Komitet poinformuje autora skargi o odpowiedzi rządu państwa oskarżonego. Kiedy Komitet zdecyduje się zakończyć postępowanie zakomunikuje swoje wnioski zarówno autorowi skargi, jak i państwu zainteresowanemu⁴¹.

O skargach państwowych z kolei stanowi art. 32. Zgodnie z nim państwo- strona Konwencji może w każdym czasie oświadczyć, że uznaje kompetencję Komitetu do otrzymywania i rozpatrywania skarg, w których jedno państwo twierdzi, że inne państwo strona Konwencji nie wypełnia zobowiązań wynikających z tej Konwencji (na razie taką deklarację złożyła Albania, Argentyna, Franca, Urugwaj).

³⁶ Art. 26.

³⁷ Art.: 29, 31 i 32.

³⁸ Art. 35.

³⁹ Zobacz: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV16&chapter=4&lang=en

⁴⁰ Art. 31, ust. 2.

⁴¹ Art. 31, ust. 3 i 4.

⁴² Zobacz: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV16&chapter=4&lang=en

Ponadto Komitet może składać wizyty w państwie, co do którego otrzymał wiarygodne informacje, że to państwo poważnie narusza postanowienia Konwencji. W takim przypadku po konsultacjach z zainteresowanym państwem Komitet składa taką wizytę i sporządza z niej raport. Państwo-strona jest o wizycie uprzedzane i powinno odpowiedzieć na prośbę w rozsądnym czasie. Po odbyciu wizyty Komitet przekazuje zainteresowanemu państwu swoje wnioski i zalecenia⁴³. Stosownie do art. 34 Komitet może - w sytuacjach naglących z humanitarnego punktu widzenia - podejmować śledztwa w terenie (*field inquiries*) i zwracać uwagę Zgromadzenia Ogólnego NZ na praktykę systematycznych i rozległych wymuszonych zaginięć.

Istotny przepis zawiera art. 28, zgodnie z którym Komitet powinien współpracować ze wszystkimi organami, biurami i wyspecjalizowanymi organizacjami i funduszami NZ, organami traktatowymi powołanymi na mocy poszczególnych traktatów międzynarodowych oraz z odpowiednimi organizacjami pozarządowymi i instytucjami państwowymi, które zajmują się ochroną osób przed wymuszonymi zaginięciami.

Komitet będzie składał państwom-stronom Konwencji i Zgromadzeniu Ogólnemu NZ raz na rok sprawozdanie ze swoich działań⁴⁴. W części III Konwencji zawarto przepisy końcowe i formalne. Konwencja stanowi, że żadne z jej postanowień nie stoi na przeszkodzie przyjmowaniu rozwiązań bardziej korzystnych lub dalej idących w przedmiocie ochrony osób przed wymuszonymi zaginięciami, a które mogą być zawarte w prawie krajowym państwa-strony lub w wiążącym dla niej prawie międzynarodowym⁴⁵. Tak więc Konwencja stanowi minimum, poniżej którego zejść nie można. W art. 39 uregulowano wejście Konwencji w życie. Konwencja wchodzi w życie trzydziestego dnia po dacie złożenia u Sekretarza Generalnego NZ (jako depozytariusza) dwudziestego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia. Dla każdego państwa ratyfikującego lub przystępującego do Konwencji po tej dacie wejdzie ona w życie trzydziestego dnia po dacie złożenia przez to państwo dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia. Konwencja jeszcze nie weszła w życie. Ratyfikowały ją osiem państw, natomiast podpisało 81. Państwa, które Konwencję ratyfikowały to: Albania, Argentyna, Boliwia, Kuba, Francja, Honduras, Meksyk i Senegal. Wśród państw-sygnatariuszy nie ma ani Polski ani Stanów Zjednoczonych⁴⁶. Odnosnie Polski wśród umów wyliczonych

⁴³ Art. 33.

⁴⁴ Art. 36 ust. 1.

⁴⁵ Art. 37.

⁴⁶ Zobacz *UN Treaty Collection*:

<http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=3&chapter=4&lang=en> (24.02.09).

na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych, którymi Polska zamierza się związać nie ma wymienionej omawianej Konwencji⁴⁷. Z kolei istotne w tym przypadku Stany Zjednoczone stroną Konwencji nie są. Izba Reprezentantów amerykańskiego Kongresu przyjęła w dniu 1 maja 2008 r. rezolucję, w której stwierdziła, że Senat powinien wyrazić swoją zgodę na ratyfikację Konwencji o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami⁴⁸. Pozostaje mieć nadzieję, że Stany Zjednoczone staną się wkrótce stroną Konwencji i będą przestrzegać jej postanowień w praktyce. Jest to szczególnie istotne w kontekście praktyki *renditions* analizowanej poniżej.

Art. 42 zawiera klauzulę pokojowego regulowania sporów międzynarodowych. Każdy spor między stronami dotyczący stosowania lub interpretacji Konwencji powinien zostać w pierwszej kolejności rozwiązany na drodze rokowań; jeśli ta droga zawiedzie spór na żądanie jednej ze stron należy przekazać do arbitrażu. Jeśli w ciągu sześciu miesięcy od wyrażenia takiego żądania czy też prośby strony sporu nie osiągną porozumienia w zakresie organizacji arbitrażu każda z nich może przekazać sprawę do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (stosownie do jego statutu). Państwa-strony Konwencji mogą jednak w momencie ratyfikacji czy przystąpienia oświadczyć, że nie będą związane tym postanowieniem. W takiej sytuacji inne państwa-strony nie będą związane tym przepisem w stosunku do tegoż państwa. Konwencja reguluje także swój stosunek do międzynarodowego prawa humanitarnego, a mianowicie stanowi ona, że jej postanowienia w niczym nie naruszają przepisów prawa humanitarnego wynikających z czterech Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. i Protokołów dodatkowych do nich z 8 czerwca 1977 r. ani nie ustawiają upoważnienia MKCK do wizytowania miejsc uwięzienia osób w sytuacjach nie podlegających prawu humanitarnemu.

Międzynarodowe prawo humanitarne

Dla pełnego obrazu zjawiska wymuszonych zaginięć warto wspomnieć w kilku słowach o regulacji tegoż zjawiska w międzynarodowym prawie humanitarnym. W międzynarodowych konfliktach zbrojnych przez wieki nie interesowano się

⁴⁷ Zobacz strona internetowa MSZ: <http://www.msz.gov.pl/> Internetowa Baza, Traktatowa, 8522.html (25.02.09).

⁴⁸ Rezolucja Izby Reprezentantów jest dostępna na stronie internetowej: http://www.icaed.org/fileadmin/user_upload/Expressing_the_sense_of_the_House_of_Representatives_that_the_United_States_should_become_an_international_human_rightsleader_by_ratifying_and_implementing_certain_core_international.doc (25.02.09).

⁴⁹ Art.43.

losem zaginionych żołnierzy, gdyż traktowano ich jak „mięso armatnie”. Paradoksalnie to w konflikcie wewnętrznym jakim była wojna domowa w Stanach Zjednoczonych w latach 1861-1865 podłożono podwaliny pod późniejszą identyfikację zabitych lub zaginionych osób. Każdy żołnierz otrzymywał oznakę tożsamości (*identity disc*), na której podawano imię, nazwisko i jednostkę, do której żołnierz należał. Po I wojnie światowej, na Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża w 1925 r. wydawanie takich oznak ujednolicono i wprowadzono odpowiednie standardy. Były to pierwsze kroki mające na celu redukcję liczby żołnierzy „zaginionych w akcji” (*missing in action*)⁵⁰. Tysiące zaginionych w trakcie II wojny światowej osób cywilnych, kobiet, dzieci i starszych osób zwróciły uwagę na fakt, że problem zaginionych osób cywilnych jest znacznie poważniejszy niż problem żołnierzy „zaginionych w akcji”⁵¹.

W międzynarodowym prawie humanitarnym mającym zastosowanie w międzynarodowych konfliktach zbrojnych nie występuje termin „wymuszone zaginięcie”, jednak znaleźć można przepisy mające na celu odnalezienie czy identyfikację rannych, chorych i zabitych. Stosownie do art. 15 i 16 I Konwencji genewskiej o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych z 12 sierpnia 1949 r., strony konfliktu są zobowiązane szukać i zbierać rannych i chorych oraz wyszukać zabitych. Ponadto strony w konflikcie będą jak najszybciej rejestrować wszystkie dane mogące pomóc w ustaleniu tożsamości rannych, chorych i zmarłych strony przeciwnej. Informacje takie powinny zostać przesłane do krajowego Biura informacji powołanego na podstawie art. 122 III Konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych. Następnie Biuro przesyła te informacje do Centralnego Biura Informacji o jeńcach wojennych i do Mocarstwa opiekuńczego, które z kolei przekaze je Mocarstwu, któremu te osoby podlegają⁵². Analogiczne obowiązki zawierają art. 17 i 18 II Konwencji genewskiej o poprawie losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu⁵³. III Konwencja genewska w art. 70 stanowi, że każdy jeńiec wojenny od chwili dostania się do niewoli lub najpóźniej po upływie tygodnia od przybycia do obozu, nawet jeżeli chodzi o obóz przejściowy, a także w razie choroby lub przewiezienia do lazaretu lub innego obozu, powinien mieć możliwość wysłania - z jednej strony bezpośrednio do rodziny,

⁵⁰ S. Martin, *The missing*, „International Review of the Red Cross” 2002, nr 848, s. 723.

⁵¹ Ibidem, s. 724.

⁵² Tekst I Konwencji genewskiej w: M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne...*, ss. 241-256. Na temat Mocarstw opiekuńczych zobacz: A. Szpak, *Implementacja międzynarodowego prawa humanitarne na tle aktualnych naruszeń tego prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny, Socjologiczny” 2006, nr 4, s. 60-63.

⁵³ Tekst II Konwencji genewskiej w: ibidem, s. 256-268.

a z drugiej - do Centralnego Biura Informacji o jeńcach wojennych karty sporządzonej w miarę możliwości według wzoru załączonego do Konwencji (Załącznik IV B). Karty te powiadamiają o dostaniu się do niewoli, adresie i stanie zdrowia, i powinny być przesłane możliwie bezzwłocznie i w żadnym wypadku nie będą przetrzymywane. Zgodnie z następnym przepisem - art. 71, jeńcy wojenni będą mogli wysyłać i otrzymywać listy i karty pocztowe. Jeżeli Mocarstwo zatrzymujące uzna za konieczne ograniczenie tej korespondencji, to powinno zezwolić co najmniej na wysyłanie w okresie miesięcznym 2 listów i 4 kart, sporządzonych w miarę możliwości według wzorów, załączonych do Konwencji (nie włączając w to kart przewidzianych w art. 70). Inne ograniczenia będą mogły być wprowadzone tylko wtedy, gdy Mocarstwo opiekuńcze (a nie Mocarstwo zatrzymujące) ma wszelkie powody do przypuszczania, że leżą one w interesie samych jeńców ze względu na trudności jakie ma Mocarstwo zatrzymujące w zaangażowaniu dostatecznej ilości wykwalifikowanych tłumaczy dla dokonywania niezbędnej cenzury. Decyzja o ograniczeniu korespondencji nadsyłanej do jeńców może być powzięta tylko przez Mocarstwo, do którego ci jeńcy należą, ewentualnie na prośbę Mocarstwa zatrzymującego.

Istotne przepisy zawiera także art. 120 ust. 2 III Konwencji genewskiej, zgodnie z którym świadectwa zgonu wszystkich jeńców wojennych zmarłych w niewoli lub wykazy poświadczone na zgodność przez odpowiedzialnego oficera będą przesłane w najkrótszym terminie do krajowego Biura Informacji o jeńcach wojennych. Świadectwa i wykazy powinny zawierać dane dotyczące tożsamości (wymienionych w art. 17), jak również datę i miejsce zgonu, przyczynę zgonu, miejsce i datę pochowania oraz wszelkie informacje konieczne dla rozpoznania grobów⁵⁴. Z chwilą wybuchu konfliktu i we wszystkich przypadkach okupacji, każda ze stron w konflikcie utworzy oficjalne Biuro Informacji o jeńcach wojennych. W możliwie najkrótszym terminie każda ze stron Konwencji udzieli swemu Biuru koniecznych danych dotyczących jeńców wojennych, którzy znaleźli się w jej władzy. Biuro powinno bezzwłocznie przekazać takie informacje za pomocą najszybszych środków zainteresowanemu Mocarstwu za pośrednictwem Mocarstwa opiekuńczego lub Centralnego Biura o jeńcach wojennych przewidzianego w art. 123. Informacje dotyczące stanu zdrowia jeńców wojennych chorych lub ciężko rannych powinny być przekazywane regularnie, w miarę możliwości co tydzień⁵⁵. Wspomniany art. 123 przewiduje utworzenie Centralnego Biura Informacji o jeńcach wojennych, którego zadaniem będzie skoncentrowanie wszelkich

⁵⁴ Tekst III Konwencji genewskiej w: *ibidem*, s. 268-313.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Art. 122 III Konwencji genewskiej.

informacji dotyczących jeńców wojennych, jakie będzie mogło zdobyć drogą oficjalną lub prywatną; następnie będzie je ono przekazywać jak najszybciej krajowi pochodzenia jeńców lub Mocarstwu, do którego oni należą.

Wreszcie IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny zawiera kilka gwarancji wyjaśnienia losu osób cywilnych - ofiar wojny Art. 25 stanowi, że każda osoba znajdująca się we władzy strony w konflikcie będzie mogła przysyłać członkom swej rodziny wiadomości o charakterze ściśle rodzinnym i będzie mogła otrzymywać tego rodzaju wiadomości. Rolą Centralnego Biura Informacji może być ułatwienie przekazywania takich wiadomości w sytuacji, gdy jest ono utrudnione lub uniemożliwione (rolę tę w praktyce spełnia Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża). Przepis wyraźnie wspomina o roli krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca⁵⁷. Podobnie jak jeńcy wojenni, internowane osoby cywilne mają prawo wysyłania bezpośrednio do rodziny oraz do Centralnego Biura Informacji o osobach podlegających ochronie z art. 140 zawiadomienia o internowaniu. Art. 107 w połączeniu z art. 112 ustanawia prawo internowanych osób cywilnych do korespondencji, ograniczone prawem Mocarstwa zatrzymującego do cenzurowania listów i kart pocztowych. Analogicznie do III Konwencji genewskiej, świadectwa zgonu wszystkich internowanych osób cywilnych będą należycie sporządzane i rejestrowane, a następnie przesyłane w najkrótszym terminie do krajowego Biura Informacji⁵⁹. Powołanie owego Biura przewiduje art. 140 Konwencji. Stosownie do tego przepisu, zadaniem Biura będzie zbieranie wszelkich wiadomości o charakterze rodzinnym i przekazywanie ich do kraju pochodzenia lub zamieszkania osób zainteresowanych, z wyjątkiem przypadków, gdy mogłoby to zaszkodzić osobom, których dotyczą te informacje lub członkom ich rodzin. Również każde państwo strona w konflikcie utworzy krajowe Biuro Informacji, które będzie przyjmowało i przekazywało wiadomości o osobach podlegających ochronie (art. 136).

Podobne zobowiązania zawarte są w I Protokole dodatkowym do Konwencji genewskich z 1977 r. (art. 32 i 33). Istotne jest to, że Protokół I poszerzył pojęcie międzynarodowego konfliktu zbrojnego o konflikty, w których ludy walczą przeciwko dominacji kolonialnej, obcej okupacji i rasistowskim reżimom w wykonaniu prawa do samostanowienia⁶⁰, a tym samym zagwarantował ochronę przed

⁵⁷ Tekst IV Konwencji genewskiej w: M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne...*, s. 313-351.

⁵⁸ Art. 106 IV Konwencji genewskiej.

⁵⁹ Art. 129 IV Konwencji genewskiej.

⁶⁰ Art. 1 ust. 4 Protokołu dodatkowego 1 Tekst I Protokołu dodatkowego z 1977 r. do Konwencji genewskich z 1949 r. w: M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne...*, s. 361-403.

zaginięciami kolejnym kategoriom walczących. W przepisach art. 32 i 33 podkreślone jest prawo rodzin do poznania losu krewnych. Tak szybko jak tylko warunki konfliktu zbrojnego pozwolą osoby uznane za zaginione powinny być poszukiwane przez strony w konflikcie. W tym celu strony powinny przekazywać sobie wszelkie potrzebne informacje. Dla ułatwienia zebrania takich informacji każda strona konfliktu powinna rejestrować wszelkie konieczne dane dotyczące osób podlegających ochronie na mocy IV Konwencji genewskiej, które były zatrzymane, uwięzione lub w inny sposób pozbawione wolności. Strony konfliktu powinny także starać się zawrzeć porozumienia, na mocy których powstałyby zespoły mające na celu poszukiwanie, identyfikowanie i zbieranie zmarłych na polu walki.

Amerykańska praktyka *renditions*

Zagadnienie wymuszonych zaginięć pojawiło się ponownie z całą mocą w kontekście tzw. „wojny z terroryzmem”, którą po 11 września 2001 r. ogłosiły Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Warto wyodrębnić przypadek Stanów Zjednoczonych z kilku powodów. Po pierwsze jest to obecnie największe mocarstwo współczesnego świata. Po drugie cechuje je tradycja przestrzegania fundamentalnych praw i wolności człowieka, czym szczycą się same Stany Zjednoczone. W kontekście „wojny z terroryzmem” Stany Zjednoczone uciekały się do tajnych więzień, więzienia *incommunicado*, bezterminowego więzienia bez postawienia zarzutów oraz tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania i karania. Niektórzy z zatrzymanych ujętych w trakcie trwania międzynarodowych konfliktów zbrojnych w Afganistanie czy Iraku, jak również na terytoriach innych państw zostali umieszczeni w tajnych więzieniach CIA lub innych tajnych ośrodkach detencyjnych będących pod nadzorem amerykańskiego departamentu obrony. We wrześniu 2006 r. prezydent Bush przyznał, że CIA używała sieci tzw. „czarnych miejsc” (*black sites*), w których były przetrzymywane osoby podejrzane o terroryzm. Aż do 14 tysięcy osób miało się znajdować w tego typu

⁶¹ Art. 32 i 33, w: ibidem. Zobacz również: L. Capdevila, D. Goldman, *Du numéro marticule au code génétique: la manipulation du corps des tués de la guerre en quête d'identité*, „International Review of the Red Cross” 2002, nr 848. Na temat prawa humanitarnego i ochrony ofiar konfliktów zbrojnych zobacz: R. Bierzanek, *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych*, Warszawa 1972; R. Bierzanek, *Wojna a prawo międzynarodowe*, Warszawa 1982; T. Lesko, *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych*, Warszawa 1982; A. Radzaj, *Prawno- międzynarodowa ochrona ofiar wojny*, Warszawa 1987.

ośrodkach (od 2001 r.) . Większość z takich więzień i ośrodków detencyjnych znajdowała się lub nadal znajduje poza granicami Stanów Zjednoczonych np. w Afganistanie (Kabul, Bagram), Jordanie, Pakistanie, Egipcie czy Tajlandii . Zatrzymani nie mają kontaktu ani z rodziną ani z przedstawicielami Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) ani z przedstawicielami dyplomatycznymi lub konsularnymi; ich bliscy nie zostali powiadomieni o ich losie, a ich uwięzienie nie zostało potwierdzone przez władze amerykańskie (nie podlegają oni żadnej rejestracji). Pojawiło się określenie takich zatrzymanych jako *ghost detainees*⁶⁴ czyli zatrzymanych-duchów, które w istocie dobrze oddaje ich położenie. Niektórzy z takich zatrzymanych spędzili/spędzają w takich ośrodkach nawet do kilku lat⁶⁵. Raport Antonio Taguby dotyczący traktowania więźniów w irackim więzieniu Abu Ghraib z 2004 r. wskazuje, że tacy zatrzymani są przenoszeni w obrębie ośrodka detencyjnego celem ukrycia ich przed przedstawicielami MKCK; następnie raport określa takie praktyki jako „oszukańcze, sprzeczne z doktryną armii i naruszające prawo międzynarodowe”⁶⁶. W przypadku Iraku przedstawicielom MKCK odmówiono dostępu oraz informacji na temat zatrzymanych przetrzymywanych w tajnych więzieniach; nie ujawniono im także miejsca położenia tego typu ośrodków⁶⁷. Jak podaje *Amnesty International* przez dwa i pół roku od momentu ujęcia zatrzymanych w Guantanamo Bay, na Kubie departament obrony nie potrafił odpowiedzieć na pytanie dlaczego amerykańska administracja nie ujawniła tożsamości zatrzymanych. Podawano absurdalny argument ochrony ich prawa do prywatności⁶⁸. Podobnie w raporcie Faya jest mowa o *ghost detainees* wraz z informacją, że ich ilość nie jest możliwa

⁶² Zobacz: raport organizacji *Reprieve, Enforced Disappearance, Ulegal Interstate Transfer, and Other Human Rights Abuses Involving the UK Overseas Territories*, s. 4; dostępny na stronie internetowej:

<http://www.reprieve.org.uk/documents/FinalReprieveSubmissionFASC.pdf> (04.02.08). ⁶³ Zobacz:

raport *Amnesty International, USA: Human dignity denied. Torture and accountability in the 'war on terror'*, raport jest dostępny na stronie internetowej:

[http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/\\$File/AMR5114504.pdf](http://web.amnesty.org/library/pdf/AMR511452004ENGLISH/$File/AMR5114504.pdf); s. 111.

Zobacz również raport *Amnesty Internationale* 2005 r.: *USA/Jordan/Yemen. Torture and secret detention: Testimony of the 'disappeared' in the 'war on terror'*, dostępny na stronie internetowej:

<http://web.amnesty.org/library/index/engamr511082005> (30.06.07).

⁶⁴ Zobacz raport majora generała Antonio Taguby; dostępny na stronie internetowej: <http://news.findlaw.com/cnn/docs/iraq/tagubarpt.html>; punkt 33.

⁶⁵ *USA: Human dignity denied. Torture...*, s. 111.

⁶⁶ Raport A Taguby, punkt 33.

⁶⁷ *Human dignity denied. Torture...*, s. 111.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 102.

do określenia⁶⁹. *Human Rights Watch* w swoim raporcie z lutego 2007 r. zatytułowanym *Ghost Prisoner. Two Years in Secret CIA Detention* wyraził zaniepokojenie problemem tzw. zatrzymanych-duchów czy więźniów-duchów oraz związanymi z tym pytaniami, które wymagają odpowiedzi jak np. zasięg programu tajnych więzień CIA, dokładna lokalacja takich ośrodków, traktowanie zatrzymanych czy współpraca innych państw w tym procederze⁷⁰.

Dla przykładu warto wskazać następujący przypadek trzech Saudyjczyków: „Rząd Arabii Saudyjskiej prosił oficjalnymi kanałami dyplomatycznymi o określenie statusu tych trzech osób i wszystko co mogliśmy powiedzieć to to, że ich nie mamy, ponieważ nie mamy pojęcia, gdzie oni są. Nie było ich w żadnej bazie danych, nie było ich nigdzie. Później wynikło, że byli przetrzymywani w Abu Ghraib w bloku więziennym nr 1 przez siedem tygodni i w końcu zostali zwolnieni. Z tego powodu spotkaliśmy się z dużą krytyką, gdyż nie tylko odpowiedzieliśmy rządowi saudyjskiemu, że ich nie mamy, ale także MKCK, kiedy tak naprawdę ich mieliśmy. Kiedy odwiedziłem Abu Ghraib na początku stycznia [2004] ..., te osoby były określane jako duchy. W tamtym czasie to było 11 więźniów w bloku więziennym nr 1. W tamtym momencie było około 100 więźniów w bloku więziennym nr 1, tak więc około 10 procent tej populacji zostało określonych jako duchy. Byli ludźmi, którzy nie pojawili się w żadnych rejestrach...”⁷¹.

⁶⁹ Raport Fay’a jest dostępny na stronie internetowej: news.findlaw.com/hdocs/docs/dod/fay82504rpt.pdf; s. 28.

⁷⁰ Raport *Ghost Prisoner Two Years in Secret CA Detention* jest dostępny na stronie internetowej: <http://hrw.org/reports/2007/us0207/us0207web.pdf>; s. 3. Czytaj więcej na temat konkretnego przypadku Marwana Jaboura, ibidem, s. 6-26. Zobacz również: raport *Human Rights First, Behind the Wire. An Update to Ending Secret Detentions*, 2005; raport jest dostępny na stronie internetowej: http://www.humanrightsfirst.org/us_law/PDF/behind-the-wire-033005.pdf; raport organizacji *Human Rights Watch, Amnesty International, Cage Prisoners, Center for Constitutional Rights, Reprieve i Center for Human Rights and Global Justice (NYU School of Law), Of the Record, US Responsibility for Enforced Disappearances in the “War on Terror”*, raport jest dostępny na stronie internetowej: http://www.chrgj.org/docs/OffRecord/OFF_THE_RECORD_FINAL.pdf (13.02.08); Meeropol R (red.), *America’s Disappeared. Detainees, Secret Imprisonment, and the “War on Terrorism”*, Nowy Jork-Londyn-Toronto-Melbourne 2005.

⁷¹ *Deposition of Colonel Ralph Sabatino, Camp Doha, Kuwait, 10 February 2004*, s. 28-29; dostępne na stronie internetowej: <http://www.publicintegrity.org/docs/AbuGhraib/Abul6.pdf> (23.12.06). W oryginale: “The Saudi government was requesting officially through diplomatic channels for status of these three individuals and all we could say was that we didn’t have them because we had no idea where they were. They weren’t on any database, they weren’t anywhere. It turns out that they had been held at Abu Ghraib in cellblock 1 for seven weeks and ultimately were released. We had a lot of egg on our face about that because we not only responded to the Saudi government that we didn’t have them, but also to the ICRC, when in fact we did have them.

Najbardziej znanym przykładem ośrodka detencyjnego, w którym przez lata przetrzymuje się setki ludzi bez dostępu do rodziny i prawnika, jest obóz w Guantanamo Bay, na Kubie. Stany Zjednoczone przetrzymują w nim około 275 osób podejrzanych o terroryzm. Istnieją dowody na to, że osoby te były torturowane lub okrutnie bądź upokarzająco traktowane⁷³. Poza Guantanamo Bay CIA stworzyła wspomniany już system tajnych więzień, w których na długie okresy czasu umieszczane są *incommunicado* osoby podejrzane o akty terrorystyczne. Praktyka taka jest niezwykle groźna i w istocie stanowi jeden z najnowszych przykładów stosowania wymuszonych zaginięć⁷⁴. Tym razem przez największe mocarstwo świata uważające się za ostoję demokracji, praworządności i praw człowieka. Wśród takich zaginionych więźniów można wymienić Abu Zubaydah - bliskiego pomocnika Osamy bin Ladena, Rimzi bin al-Shibh - prawdopodobnie jednego z terrorystów, którzy dokonali ataków z 11 września 2001 r., który gdyby uzyskał więź rzekomo wziąłby w atakach udział, Hambali - sojusznika Al Kaidy w południowo-wschodniej Azji, Abd al-Rahim al-Nashiri - prawdopodobnego organizatora ataku na U.S.S. *Cole* i Khalid Sheikh Muhammad - uznawanego przez Stany Zjednoczone za jednego z najgroźniejszych terrorystów, który przyznał się m.in. do udziału w atakach z 11 września oraz zabójstwa dziennikarza Daniela Pearla⁷⁵. Raport *Human Rights Watch* obrazowo opisuje: „jeniec został zabrany w środku nocy dziewiętnaście miesięcy temu. Został zakapturzony i umieszczony w tajnym miejscu, w którym o nim od tej pory nikt nie słyszał. Przesłuchujący stosowali przymus wobec więźnia, włączając w to „podtapianie” (*waterboarding*) - technikę znaną w Ameryce Środkowej jako *submarino* - w ramach którego za-

When I visited Abu Ghraib in early January [2004]..., these individuals were described as ghosts. They were 11 prisoners in cellblock 1 at that time. At that point there were about 100 prisoners in cellblock 1, so approximately ten percent of their population were described as these ghosts. They were folks that didn't appear on anybody's books... ”.

⁷² Zobacz: *Detainee Transfer Announced*, oświadczenie prasowe departamentu obrony USA, dostępne na stronie internetowej: <http://www.defenselink.mil/releases/release.aspx?releaseid=11591>

⁷³ Zobacz więcej na ten temat: A Szpak, *Status prawny zatrzymanych w Guantanamo Bay*, Toruń 2007, s. 150-196. Zobacz również: Azubuike L., *Status of Taliban and Al Qaeda Soldiers: Another Viewpoint*, „Connecticut Journal of International Law” nr 19 (2003); S. Levinson S., *Torture. A Collection*, Oxford 2004.

⁷⁴ Raport *Human Rights Watch*, *The United States' „Disappeared”. The CIA's Long-Term “Ghost Detainees”*. *A Human Rights Watch Briefing Paper*, 2004; dostępny na stronie internetowej: <http://www.hrw.org/background/usa/usl004/usl004.pdf>; s. 1.

⁷⁵ Ibidem, s. 1-2. Zobacz również: protokół z przesłuchania K. S. Muhammada przed Trybunałem Weryfikującym Status Zatrzymanych; protokół jest dostępny na stronie internetowej: http://www.defenselink.mil/news/transcript_ISNI_0024.pdf

trzymany jest pod przymusem zanurzany w wodzie celem wywołania w nim przeświadczenia, że utonie. Jego siedmioletni i dziewięcioletni synowie również zostali zatrzymani, prawdopodobnie, aby skłonić go do mówienia. Taka taktyka jest aż nazbyt typowa dla opresyjnych dyktatur. Przesłuchujący nie byli jednak z dyktatury, lecz z CIA. Więźniem amerykańskim jest Khalid Sheikh Muhammad [...]. Muhammad jest jednym z około tuzina najwyższych działaczy Al Kaidy, którzy po prostu „zniknęli” pod kontrolą Stanów Zjednoczonych”⁷⁶. Tak było w 2004 r. Administracja amerykańska przez długi czas zaprzeczała istnieniu tego rodzaju tajnych więzień, jednak we wrześniu 2006 r. prezydent George W. Bush potwierdził ich istnienie, kiedy stwierdził, że do Guantanamo Bay zostało przetransferowanych z tajnych więzień CIA czternastu najgroźniejszych podejrzanych o terroryzm. Prezydent Bush podkreślił wtedy, że program tajnych więzień jest poddany wielowarstwowej (wielokrotnej) weryfikacji prawnej przez departament sprawiedliwości i prawników CIA. Ich zdaniem program ten jest zgodny z prawem wiążącym Stany Zjednoczone⁷⁷.

Jednak już w czerwcu 2004 r. sam ówczesny amerykański sekretarz obrony Donald Rumsfeld przyznał, że na prośbę ówczesnego dyrektora CIA Georga Teneta, zarządził usunięcie z oficjalnych rejestrów nazwiska jednego z irackich zatrzymanych znajdującego się w silnie zabezpieczonym ośrodku w obozie *Cropper* w Iraku celem ukrycia go przed przedstawicielami MKCK. Rumsfeld przyznał, że miały miejsce również inne przypadki tajnego przetrzymywania więźniów⁷⁸. W marcu 2004 r. MKCK publicznie stwierdził, że jest wysoce zaniepokojony losem nieokreślonej liczby ludzi ujętych w ramach tzw. „wojny z terroryzmem” i przetrzymywanych w tajnych więzieniach poza Guantanamo Bay⁷⁹.

Jak wskazuje raport niezależnego panelu, na czele którego stał były sekretarz obrony James Schlesinger (tzw. raport Schlesingera z sierpnia 2004 r.), CIA

⁷⁶ *Human Rights Watch, The United States' „Disappeared”...*, s. 1.

⁷⁷ Zobacz: ICRC to visit new Guantanamo detainees, „ABC Online”, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200609/s1735753.htm>; D. Riechmann, *Bush Admits the CIA Runs Secret Prisons*, „The Guardian”, <http://www.guardian.co.uk/us/latest/story/0,-6063248,00.html>; *Bush admits CIA has secret prisons*, ABC Online, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200609/s1734844.htm>; *Profile: Key US terror suspects*, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/5322694.stm>; *Two Malaysians held in Guantanamo*, „The Star”, <http://thestaronline.com/news/story.asp?file=/2006/9/8/nation/20060908072115&sec=nation>; (23.09.06).

⁷⁸ *Human Rights Watch, The United States' „Disappeared”...*, s. 5.

⁷⁹ *United States: ICRC President Urges Progress on Detention-Related Issues (Press Release)*, 4 marca 2004; oświadczenie prasowe jest dostępne na stronie internetowej: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteengO.nsf/iwpList74/774F1B35A7E20CC9C1256E1D0077410> (23.06.07).

działała według innych reguł niż departament obrony i wojsko⁸⁰. Nie jest do końca jasne, jakie to miały być owe „inne reguły”, lecz ich korzenie można znaleźć już we wstrząsającym memorandum Jaya S. Bybee z dnia 1 sierpnia 2002 r. do Alberto Gonzalesa, ówczesnego doradcy prezydenta Busha. Zgodnie z memorandum torturowanie zatrzymanych członków Al Kaidy za granicą „może być uzasadnione”. Bybee wskazywał także na możliwe okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną za torturowanie - samoobronę i stan wyższej konieczności oraz na fakt, że na podstawie tej ostatniej teorii prezydent może podjąć decyzję o zastosowaniu tortur bez względu na obowiązujący w prawie międzynarodowym i amerykańskim zakaz stosowania tortur (jako głównodowodzący armią). Memorandum znacznie zawężyło definicję tortur, obejmując nią tylko siedem praktyk: dotkliwe pobicia kijami lub pałkami, groźby nieuchronnej śmierci, przypalanie papierosem, elektrowstrząsy genitaliów, zgwałcenie lub napastowanie seksualne oraz zmuszanie zatrzymanego do obserwowania torturowania innej osoby⁸¹. Aby „ból fizyczny stanowił tortury musi odpowiadać swą intensywnością bólowi towarzyszącemu poważnym zranieniom, takim jak uszkodzenie narządu ciała, upośledzenie funkcji organizmu lub nawet śmierć”⁸² (!). Natomiast tortury psychiczne obejmują tylko czyny, których rezultatem jest „znaczna psychologiczna krzywda (cierpienie) o znacznym okresie trwania np. trwająca miesiącami lub nawet latami”⁸³ (!). Memorandum to zostało następnie odrzucone przez amerykańską ad-

ministrację⁸⁴, jednak zaistniało w przestrzeni publicznej i świadomości prawnej dowódców, żołnierzy etc. przez około dwadzieścia dwa miesiące i tym samym mogło przyczynić się wytworzenia ogólnego klimatu sprzyjającego naruszaniu

⁸⁰ Raport Schlesingera jest dostępny na stronie internetowej: <http://files.findlaw.com/news.findlaw.com/cnn/docs/dod/abughraibrpt.pdf>; s. 70. Raport Schlesinger’a ujawnia około 300 zgłoszeń przypadków nadużyć popełnionych w Afganistanie, Guantanamo i Iraku.

⁸¹ Memorandum Jaya S. Bybee (z ministerstwa sprawiedliwości) dla Alberto Gonzalesa {*Standards for Conduct of Interrogation under 18 U.S.C. Sections 2340-2340A*} jest dostępne na stronie internetowej: <http://files.findlaw.com/news.findlaw.com/hdocs/docs/doj/bybee80102mem.pdf>, s. 24. Na ten temat zobacz również: J.W Dean, *The Torture Memo By Judge Jay S. Bybee That Haunted Alberto Gonzales's Confirmation Hearings*, artykuł jest dostany na stronie internetowej: <http://writ.news.findlaw.com/dean/20050114.html>

⁸² Ibidem, s. 1.

⁸³ Ibidem, s. 1.

⁸⁴ Tak również D. Rose, *Guantanamo. America's War on Human Rights*, Londyn 2004, ss. 91 i 94 (cytuując wypowiedź Milton’a Bearden’a, byłego funkcjonariusza CIA). Memorandum to zostało uchylone przez memorandum ministerstwa sprawiedliwości z 30 grudnia 2004 r. {*Standards for Conduct of Interrogation under 18 U.S.C. Sections 2340-2340A*} dla James’a B. Comey (zastępcy prokuratora generalnego); jest ono dostępne na stronie internetowej: <http://www.usdoj.gov/olc/dagmemo.pdf>.

międzynarodowego prawa humanitarnego oraz zakazu stosowania tortur⁸⁵. Ponadto cały system tajnych więzień CIA uzyskał oficjalną autoryzację na podstawie tajnej dyrektywy prezydenta z dnia 17 września 2001 r. Jeśli chodzi o współpracę z innymi państwami to „Washington Post” stwierdził, że program tajnych więzień obejmował w różnym czasie osiem państw, m.in. Tajlandię, Afganistan i kilka demokratycznych państw w Europie Wschodniej (Polska, Rumunia). W artykule w „Washington Post” nie podano nazw Polski ani Rumunii, gdyż poprosili o to wyżsi funkcjonariusze amerykańscy

Przypadek Stanów Zjednoczonych jest specyficzny i odbiegający od pozostałych wyżej przedstawionych. W raporcie Grupy Roboczej ds. Wymuszonych Zaginięć za rok 2006 nie zarzucono Stanom Zjednoczonym żadnych wymuszonych zaginięć. Zwrócono jednak uwagę na zarzuty wysunięte przez organizacje pozarządowe. Zdaniem tych organizacji, po 11 września 2001 r. w trakcie tzw. „wojny z terroryzmem” rząd amerykański bardzo często odwoływał się praktyki nazywanej *rendition* bądź *extraordinary rendition*⁸⁹. Terminy te nie występują ani w prawie międzynarodowym ani amerykańskim. Oznaczają one przetrzymywanie osób poza terytorium Stanów Zjednoczonych bądź na tym terytorium i ich pozasądowe przekazanie do będących pod amerykańską kontrolą ośrodków detencyjnych na terytorium innego państwa lub pod kontrolę zagranicznych służb wywiadowczych. W jednym i drugim przypadku Stany Zjednoczone utrzymują

⁸⁵ Krytyczna analiza memorandum z 1 sierpnia 2002 r. - zobacz: H.H. Koh, *A World Without Torture*, „Columbia Journal of International Law” nr 43 (2004-2005), s. 646-654.

⁸⁶ Zobacz: oświadczenie *American Civil Liberties Union, CIA Finally Acknowledges Existence of Presidential Order on Detention Facilities Abroad*; dostępne na stronie internetowej: <http://www.aclu.org/safefree/torture/27382prs20061114.html> (23.06.07).

⁸⁷ D. Priest, *CIA Holds Terror Suspects in Secret Prisons*, „The Washington Post”, 5 listopada 2005 r.; artykuł jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/11/01/AR2005110101644.html> Na temat wymuszonych zaginięć popełnionych przez Stany Zjednoczone w kontekście tzw. „wojny z terroryzmem” zobacz również: T. Clifford, *Enforced Disappearance. The Ghost Prisoners*, artykuł jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.counterpunch.org/clifford06212007.html> (29.06.07).

⁸⁸ Zobacz drugi raport Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy dotyczący tajnych zatrzymań i nielegalnych transferów zatrzymanych z udziałem państw członków Rady Europy z 11 lipca 2007 r. (*Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report*), dostępny na stronie internetowej: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc07/edoc1302.pdf> Zgodnie z raportem D. Marty’ego między 2002 a 2005 r. szczególnie groźni terroryści byli trzymani na terytorium Polski i Rumunii w tajnych ośrodkach detencyjnych CIA. W czasie takiego zatrzymania mogli oni być torturowani.

⁸⁹ Raport Grupy roboczej za rok 2006 jest dostępny na stronie internetowej: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/105/30/PDF/G0710530.pdf?OpenElement>; s. 92-94 (23.02.08).

wysoki stopień kontroli zarówno nad samym uwięzieniem, jak i przesłuchaniami tych osób. Cała procedura może mieć różnorodny przebieg: niektóre osoby zostały ujęte w kontekście międzynarodowego konfliktu zbrojnego, np. w Afganistanie; inne zostały bezprawnie ujęte i przekazane pod kontrolę CIA; jeszcze inne zostały porwane przez CIA⁹⁰. *Renditions* - podobnie jak wymuszone zaginięcia - naruszają wiele praw człowieka, w tym prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego; zakaz tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania; prawo do skutecznego środka odwoławczego; w skrajnych przypadkach prawo do życia. Mogą również naruszać jeszcze inne prawa takie jak swoboda poruszania się, prawo do ochrony życia prywatnego i rodzinnego. Ponieważ osoby padające ofiarami *renditions* są przetrzymywane *incommunicado* w tajnych więzieniach uznaje się, że taka praktyka stanowi w istocie wymuszone zaginięcie⁹¹. Stanom Zjednoczonym zarzuca się, że poprzez upoważnienie swoich funkcjonariuszy do zatrzymania i przekazania osób podejrzanych o terroryzm do takich ośrodków detencyjnych naruszają one przepisy prawa człowieka takie jak właśnie wspomniane prawo do życia, zakaz tortur i innego niehumanitarnego, okrutnego i poniżającego traktowania i karania, zakaz arbitralnego pozbawiania wolności oraz prawo do sądowej weryfikacji podstaw takiego pozbawienia wolności⁹². Biorąc pod uwagę powyższe rozważania autorka uważa, że amerykańska praktyka *renditions* stanowi współczesny przykład wymuszonych zaginięć i jako taka powinna zostać potępiona i natychmiastowo zakończona. Jak wskazano wyżej Stany Zjednoczone powinny ratyfikować Konwencję o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami i przestrzegać jej postanowień. Pociągałoby to za sobą naturalnie obowiązek położenia kresu praktykom sprzecznym z Konwencją.

Przyjęcie w grudniu 2006 r. Konwencji o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami jest momentem niejako wieńczącym wcześniejsze prace kodyfikacyjne w tym zakresie. Konwencja potwierdza i precyzuje wcześniejsze wiążące i niewiążące akty międzynarodowe. Czy przyczyni się ona do popra-

⁹⁰ *International Commission of Jurists Submission to European Parliament Temporary Committee on Alleged Use of European countries by the CIA for the Transportation and Illegal Detention of Prisoners (TDIP)*, s. 2; dostępne na stronie internetowej: <http://www.icj.org/IMG/TDIPFINAL.pdf> (30.01.08). Zobacz również: J. Fitzpatrick, *Rendition and Transfer in the War Against Terrorism: Guantanamo and Beyond*, "Loyola Los Angeles International & Comparative Law Review" nr 25 (2002-2003).

⁹¹ Tak również: *ibidem*, ss. 3 i 4. Samo więzienie *incommunicado* nie oznacza jeszcze wymuszonego zaginięcia; konieczne jest uwięzienie w warunkach tajności bądź zaprzeczania faktowi, że dana osoba została pozbawiona wolności i znajduje się pod kontrolą władz; raport organizacji *Reprieve, Enforced Disappearance, Illegal Interstate Transfer, and Other Human Rights Abuses Involving the UK Overseas Territories*, s. 5.

⁹² Raport za 2006 r., s. 93-94.

wy sytuacji potencjalnych ofiar wymuszonego zaginięcia i zmniejszenia intensywności, a wreszcie wyeliminowania omawianego zjawiska zależeć będzie w ogromnej mierze od samych państw. Na zakończenie można stwierdzić z nadzieją, że wraz z przyjęciem Konwencji społeczność międzynarodowa uzyskała narzędzie do zapobiegania, eliminowania oraz karania za przestępstwo wymuszonych zaginięć. To czy uczyni z owego narzędzia odpowiedni i skuteczny użytek zależy od członków tejże społeczności, przede wszystkim państw.

AMERICAN PRACTICE OF RENDITIONS AS A CONTEMPORARY EXAMPLE OF ENFORCED DISAPPEARANCES

After a short historical introduction of the phenomenon of enforced disappearances, the author analyzes it from the point of view of international human rights law on the one hand and international humanitarian law on the other. Enforced disappearance is one of the most serious violations of human rights, very often described as the infringement of human dignity. Enforced disappearance is not a simple violation but a multiple one which means that it infringes several human rights including many non-derogable (the right to life, freedom from torture and other cruel, inhuman or degrading treatment, the right to recognition everywhere as a person before the law). The characteristic feature of this crime comprises the fact that the victim is devoid of any legal protection and the authorities deny having her or him under control; thus they refuse the victim any rights, in particular a right to a fair trial.

The article contains analysis of the following human rights law instruments aimed at protection from enforced disappearances: the UN General Assembly Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance (1992) and the UN Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance (2006). It also mentions the Statute of the International Criminal Court (1998) and Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons (1994).

The second part - dedicated to international humanitarian law - presents provisions relevant to the protection from enforced disappearances. They are to be found especially in the four Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols of 1977 which however do not use the term enforced disappearance. Those provisions relate inter alia to the search for and collecting the wounded and sick, recording and forwarding of information, the right of the prisoners of war to send and receive letters and cards, preparation of the wills, death certifi-

cates, burial, cremation of the prisoners of war and a Central Prisoners of War Information Agency whose function is to collect all the information it may obtain through official or private channels respecting prisoners of war, and to transmit it as rapidly as possible to the country of origin of the prisoners of war or to the Power on which prisoners depend.

Taking this into account the author next explains the contemporary example of enforced disappearances namely American renditions or extraordinary renditions undertaken during the so called “war on terrorism”. Renditions meet all the legal conditions of enforced disappearances which the author tries to prove.